

TAKLİDİ İMANIN TAHKİKİ İMANA DÖNÜŞMESİ

Hasan KURT*

Özet

Bu makalede önce imanın sözlük ve terim anlamları ile iman-amel ilişkisi üzerinde durulmuş ardından da tasdik kavramı ve kalp ile tasdik konusu incelenmiştir. Taklidi ve Tahkiki iman kavramlarını ele aldıktan sonra da tahkiki imana ulaşma yolları üzerinde durulmuştur. Araştırmada taklidi iman günümüzde yeterli olmadığı tahkiki imana ulaşmanın gerekli olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: İman, İslam, Mezhep, Tasdik, Amel.

Abstract

In this article which is titled as “the transformation of taklidi iman to tahkiki iman” firstly the relationship of the dictionary definition and conceptual meaning of iman and the relationship of iman-act are being discussed. After analyzing the concepts of the taklidi and the tahkiki iman, the ways which link to tahkiki iman are being stressed. In the research the fact that taklidi iman is not enough for contemporary world and the necessity of reaching to tahkiki iman are being articulated.

KeyWords: Faith, Islam, Sect, Attestation, Action.

Giriş

Araştırma ve kavramaya dayalı olan imana, tahkiki ya da istidlali iman adı verilebilir. Tahkiki iman günümüzde itikadî konularda ileri sürülen pek çok şüphe ve itirazlara karşı iman esaslarının korunması bakımından önem arz etmektedir. Zira asrımızda bir kısım inkârcı akımlar tarafından itikadî konularda ileri sürülen görüşler iman esaslarına zarar verecek boyutta şüphelere sebep olmaktadır. Böyle bir zamanda müminin imanını akli ve nakli delillerle kuvvetlendirmesi zorunluluk arz etmektedir. Bu durumda yapılacak en önemli iş taklidî imandan tahkiki imana ulaşmanın yollarını aramak olmalıdır. İşte bu makale, günümüzde taklidi imandan tahkiki imana geçişin önemini, imkân ve yollarını belirlemek amacıyla kaleme alınmıştır.

* Doç. Dr. Bartın Üniversitesi Eğitim Fakültesi İDKAB Bölümü

1. İmanın Sözlük Ve Terim Anlamları

İman kelimesi Arapça “emn ve emân” kökünden türemiş olup, (أمن) “âmene” fiilinin if’albabında mastarıdır.¹ Sözlükte, birini tasdik etmek, doğrulamak, benimsemek, güvenmek, emniyette olmak, gönülden inanmak anlamlarına gelir.²

Terim olarak ise iman, Yüce Allah’tan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde Hz. Peygamberi tasdik edip bu esaslara gönülden inanmaktır.³ Hz. Peygamber’in getirdiği bu esaslara toptan iman etmeye icmali, inanılacak şeylerin her birine ayrıntılı olarak inanmaya da tafsili iman adı verilmektedir.⁴

İmanın, Ehli sünnet âlimlerinden çoğuna göre benimsenen bu tanımında tasdik kavramı esas alınmıştır. Bununla birlikte İslam tarihinde ortaya çıkan bazı itikadî mezheplerin imanın tanımında tasdik kavramını kullanmadığı da görülmektedir. Bu görüşleri şöyle değerlendirebiliriz:

1.2. İmanın Tasdikten Başka Tanımları:

1.2.1. İman Dilin İkrarıdır

Mürcie ve Kerramiye mezheplerine göre iman sadece dilin ikrarıdır.⁵ Kişinin kalp ile tasdik etmemesi ya da bir takım vecibeleri yerine getirmemesi imanına engel değildir. Mürcie ve Kerramiye mezhepleri imanın tanımını hakkındaki bu görüşlerini şu hadise dayandırır:

“İnsanlarla “Allah’tan başka ilah yoktur, Muhammed O’nun elçisidir” deyinceye kadar savaşmakla emir olundum. Bunu söylediklerinde kanlarını ve mallarını benden korumuş olurlar. Ancak dini cezaları başka, iç yüzlerinin muhasebesi ise Allah’a aittir.”⁶ Hâlbuki Ehli Sünnet’e göre bu hadis imanın dilin ikrarı olduğuna değil, kelime-i tevhidi söyleyenin öldürülmeyeceğine işaretir. Onlar buna delil olarak şunları zikretmişlerdir:

¹İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrem, *Lisân’ül-Arab*, Beyrut ts., c. 13, s. 21; Zemahşerî, *Esâsü’l-Belâğa*, nşr.: Mezîd Nâim ve Şevki Muarrî, Beyrut 1998, s. 17; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-Muhît*, Beyrut 1986, s. 1518.

² Bkz. İbn Manzûr, *Lisân’ül-Arab*, c. 13, s. 21; Zemahşerî, *Esâsü’l-belâğa*, s. 17; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü’l-muhît*, s. 1518; Teftâzânî, Sadeddin Mes’ûd b. Ömer, *Şerhu’l-Akâid*, nşr.: Ahmed Hicazî es-Sekkâ, Kahire 1987, s. 77; Teftâzânî, *Şerhu’l-Makâsîd*, nşr.: Abdurrahman Umeyre, Beyrut 1989, c. 5, s. 175-176.

³Şehristânî, Ebu’l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim, *Nihâyetü’l-İkdâm fi İlmi’l-Kelâm*, nşr.: Alfred Guillaume, London 1934, s. 472; Teftâzânî, *Şerhu’l-Akâid*, s. 78; Teftâzânî, *Şerhu’l-Makâsîd*, c. 5, s. 177.

⁴Bkz. Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, *Usulü’l-din*, nşr.: Hans Peter Lins, Kahire 1963, s. 151, 152; Cürcânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, İstanbul 1311, c. 3, s. 245; Harpûtî, Abdüllatif, *Tenkîhu’l-Kelâm fi Akâidi Ehli’l-İslam*, İstanbul 1330, s. 249-250.

⁵Cüveynî, İmâmü’l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah, *el-İrşâd ila Kavâti’i’l-edille fi Usûli’l-İtikâd*, nşr.: M. Yûsuf Musa -Ali Abdülmün’im Abdülhamîd, Kahire 1950, s. 396; Şehristânî, *Nihâyetü’l-İkdâm*, s. 471.

⁶Buhârî, “Cihad”, 102, “İman”, 17; Müslim, “İman”, 8; Ebu Davud, “Cihad”, 95.

Kur'an'da “ İnsanlardan öyleleri vardır ki inanmadıkları halde ‘Allah’a ve ahiret gününe inandık’ derler,”⁷ buyurulmaktadır. Aynı özelliklerden bahseden diğer ayetlerde⁸ de münafıkların dilleri ile imanı ikrar ettikleri halde gerçek mümin olmadıkları ifade edilmiştir. Hâlbuki iman sadece dilin ikrarından ibaret olsaydı münafıkların da gerçek mümin olmaları gerekirdi.⁹

1.2.2. İman Kalbin Marifetidir, Bilgisidir

Cehm b. Safvan (ö.128/745)’ın kurduğu Cehmiyye¹⁰ mezhebine göre, iman kalbin marifetinden ibaret olup Allah’ı ve Hz. Peygamberin haber verdiği şeyleri tasdik olmaksızın kalben bilmek demektir.¹¹

Mâtürîdî “marifet cehaletin zıddıdır, oysa imanın zıddı küfürdür. İman marifet olsaydı, bilgisizliğin küfür olması, yani her cahilin kafir, her alimin mümin olması gerekecekti ki bu mümkün değildir”¹² diyerek bilgi ile iman eşitlemesine karşı çıkmıştır. İbn Hazm’da “ iman marifet olsaydı, Yahudi ve Hıristiyanların Hz. Peygamberi, şeytanın da Allah’ı bildiği için mümin olmaları gerekecekti, oysa bu Kur’an ayetlerine aykırıdır,”¹³ demek suretiyle bu iddiayı reddetmiştir.¹⁴

1.3. İmanın Tanımında Tasdiki Esas Alanlar

1.3.1. İman Kalbin Tasdikidir

Ehl-i Sünnet alimlerinin çoğu, “imanı” inanılması gereken esasları kalbin tasdik etmesi olarak tanımlamışlardır. “ ..sen bize inanmazsın”¹⁵ mealindeki ayet “sen bizi tasdik edici değilsin” şeklinde anlaşılmaktadır. Dil bilginleri de Kur’an’ın nüzulünden önce iman kelimesinin tasdik manasına geldiğinde hem fikirdirler.¹⁶ Bu görüşü savunanlara göre Allah (c.c.) Kur’an-ı Kerim’i Arap diliyle indirdiğini bildirdiğine¹⁷ ve Arapçada iman tasdik manasında kullanıldığına göre, iman kelimesinin anlamı kalbin tasdiki olması gerekmektedir.

⁷ Bakara 2/8.

⁸ Bkz. Hucurât 49/14, 17; Münâfikûn 63/1.

⁹ Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü’t-Tevhîd*, nşr.: Fetihullah Huleyf, Beyrut 1982, s. 373; Şehristânî, *Nihâyet’ül-İkdâm*, s. 473, Cürçânî, *Şerhu’l-Mevâkıf*, c. 3, s. 248.

¹⁰ İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Faslı’l-Milel ve’l-ehvâ ve’n-Nihal*, Beyrut 1986, c. 3, s. 188; Şehristânî, *el-Milel ve’n-Nihal*, nşr.: Abdülaziz Muhammed Vekil el-Vekil, Kahire 1968, c. 1, s. 88.

¹¹ Eş’arî, *Makâlâtü’l-İslamiyyîn ve’ihtilâfü’l-Musallîn*, nşr.: H. Ritter, Wiesbaden 1963, c. 1, s. 53; Şehristânî, *el-Milel*, c. 1, s. 88.

¹² Mâtürîdî, *Kitâbü’t-Tevhîd*, s. 380.

¹³ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. 3, s. 188-190.

¹⁴ İman hakikatine dair görüşler hakkında bkz. Kılavuz, Ahmed Saim, *İman-Küfür Sınırı*, İstanbul 1982, s. 19-32.

¹⁵ Yûsuf 12/17.

¹⁶ Eş’arî, Ebu’l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Lüma’ fi’r-red alâ Ehli’z-Zeyğ ve’l-bida’*, nşr.: Richard J. Mc. Carthy, S.J, Beyrut 1953, s. 75; Bâkılânî, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *et-Temhîd*, nşr., İmâdüddün Ali Haydar, Beyrut 1986, s. 346; Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 397; Ali el-Kârî, Ebu’l-Hasan Nüreddîn Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu’l-Fıkhî’l-Ekber*, Beyrut 1984, s. 124.

¹⁷ İbrâhim 14/4; Şûrâ 26/195.

Eşarî (ö. 324/936)¹⁸, Bakıllânî(ö. 403/1013)¹⁹ Cüveynî (ö. 478/1085),²⁰ Gazzâlî (ö. 505/1111),²¹ Şehristânî (ö. 548/1153)²² gibi Kelam bilginleri bu görüşü benimsemişlerdir. Mâtürîdî (ö. 333/944)²³ ile bazı ilim adamlarına göre de iman kalbin tasdik ve kabulüdür.²⁴

1.3.2. İman Kalp İle Tasdik Dil İle İkrardır

Ebu Hanife (ö. 150/767)²⁵, Pezdevi (ö. 493/1100),²⁶ Serahsi (ö.490/1097) ve İlk dönem Hanefilerinin çoğuna göre iman kalbin tasdiki, dilin ikrarıdır.²⁷ Dilsizlik ve küfre zorlanma gibi önemli bir mazereti olmadan ikrarı terk eden mümin olma özelliğini kaybetmektedir. Bu görüşe Hanefilerin kavli meşhuru denir. Ancak daha sonraki Hanefî fıkıhçıları, tasdiki imanın aslî cüzü, ikrarı da zait cüzü olarak kabul etmişlerdir.²⁸ Nitekim Mâtürîdî de ikrarı dünyevi hükümlerin yerine getirilmesi için şart olarak kabul eder.²⁹

1.3.3. İman Kalbin Tasdiki Dilin İkrarı Ve Amelden İbarettir

Hâriciler, Mutezile,³⁰ Zeydiyye,³¹ İmam Malik (ö. 179/795), İmam Evzai (ö.157/774), İmam Şafiî (ö. 204/820), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855),³² İbn Hazm (ö. 456/1064),³³ ve İbn Teymiye (ö.728/1328)³⁴ gibi alimler bu görüşü benimsemiştir.

Bu görüşe göre imanın tasdik, ikrar ve amel olmak üzere üç rükünü vardır, biri eksik olunca iman gerçekleşmemektedir. Ancak Ehli Sünnet imamları, taatler (rükünler) ve ameller bulunmadan da imanın var olduğunu, ameli terk edenin yahut büyük günah işleyenin kafir olmadığını söylemişlerdir.³⁵ Onlara göre taatler tabi olma yönünden imandandır, yoksa imanın aslından değildir.

¹⁸Eş'arî, *el-Lüma*, s.75.

¹⁹Bakıllânî, *et-Temhîd*, s. 346.

²⁰Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 397.

²¹Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Hüccet'l-İslam, *Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslami ve 'z-Zındıka*, nşr.: Mustafâ el-Kabbânî ed-Dımaşkî, Mısır 1901, s. 34.

²²Şehristânî, *Nihâyetü'l-İkdâm*, s. 472.

²³Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 375.

²⁴Sâbûnî, Nûreddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebu Bekir, *el-Bidâye fi Usûlü'd-din* (Mâtürîdî Akaidi), trc.: Bekir Topaloğlu, Ankara 1982, s. 87.

²⁵Beyazîzâde, Ahmed b. Hasan b. Sinânüddin, *el-Usûlu'l-Münifeli'l-İmâm Ebu Hanife*, trc.: İlyas Çelebi, İstanbul 1996, s. 107.

²⁶Pezdevî, *Usulü'd-din*, s. 145, 146.

²⁷ Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 125; Beyazîzâde, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm*, nşr.: Yûsuf Abdurrezzak, Mısır 1949, s. 69; Harputi, *Tenkihu'l-Kelâm*, s. 252.

²⁸Harputi, *Tenkihu'l-Kelâm*, s. 253.

²⁹Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd*, s. 377-378.

³⁰Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 396.

³¹Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn*, c. 1, s. 73.

³²Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b Muhammed el-Hanefî, *Tebziratü'l-Edille Fi Usûlid-Dîn*, nşr.: Claude Salame, Dımaşk 1993, c. 2, s. 798.

³³Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c. 3, s. 246,247; İbn Hazm, *el-Fasl*, c. 3, s. 191.

³⁴İbn Teymiye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, nşr.: Abdurrahman b. Muhammed, Riyad 1381, c. 3, s. 151.

³⁵ Bkz. Pezdevî, *Usulü'd-din*, s. 149, 150.

İmanın hakikatine dair bu görüşler şöyle bir değerlendirilebilir:

Şeytanın Allah'ı bildiği ve Ehli kitabın da Hz. Muhammed'i tanıdıkları halde iman etmedikleri³⁶ Kur'an-ı Kerim'de açıkça ifade edilmektedir. Öyleyse imanı sadece bilgi olarak açıklamak yeterli değildir. Ehli Sünnet Kelamcıları ve dil bilginleri de imanın tasdik manasına geldiğinde fikir birliğine vardıklarına göre imanı “kalp ile tasdik” olarak anlamak gerekmektedir. Şu halde terim olarak iman Allah tarafından getirdiği şeylerde Hz. Muhammed'i tam bir teslimiyetle tasdik etmektir. Burada, imanın asli bir cüzü olmamakla beraber dil ile ikrarın dünyevi hükümlerin uygulanması için şart olup, ikrarı doğrulaması ve imanın muhafazası için amelin gerekli olduğunu, zaruret olmadan ikrar ve ameli terk etmenin imana zarar vereceğini de vurgulamak gerekmektedir. Ehli Sünnet kelim alimlerinin, imanı, Mürcie ve Kerrâmiye'nin aksine kalbin tasdiki olarak tanımlamalarının nedeni, Mürcie ve Kerrâmiye'nin imanı sadece dilin ikrarına indirgemeleri, dolayısıyla da imanın tanımında yetersiz kalmaları dolayısıyla olduğu gözlemlenmektedir. Kur'an'ın bahsi geçen pek çok ayetine göre imanın yerinin kalp olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre kalp inkar ederken dilin ikrarı gerçek bir iman olmaz.

1.4. İman-Amel İlişkisi

Ehl-i Sünnet Kelamcılarının çoğuna göre iman ve amel farklı şeylerdir:

Kur'an-ı Kerim'de “ İman edenler ve salih amel işleyenler”³⁷ mealinde pek çok ayetler vardır. Bu ayetlerde iman ile amel ayrı ayrı zikredilmiş ve birbirine atfedilmiştir. Arapça dil kuralına göre ancak farklı şeyler birbirlerine atfedilebilir. Eğer amel imanın bir parçası olsaydı sadece “iman edenler” denir, ayrıca salih amel işleyenler demeye gerek kalmazdı.

Yine Kur'an'ın: “Kim inanarak iyi olan işler yaparsa artık o, ne zulümden ne de hakkının çiğnenmesinden korkar,”³⁸ mealindeki ayetinde iman amelin şartı olarak zikredilmiştir. İman ve amel aynı şey olsalardı, birbirlerine şart olarak ayrı ayrı zikredilmezlerdi.

Bundan başka bazı ayetlerde büyük günah işleyen müminlerin durumlarından bahsedilirken imanın onlardan soyutlanmadığı görülmektedir. “Eğer inananlardan iki grup vuruşurlarsa onların arasını düzeltin...”³⁹ ayetinde olduğu gibi büyük günahlardan sayılan öldürme fiilini işleyenlere “müminler” diye hitap edilmiştir. Eğer amel imanın bir parçası olsaydı, bu kişilere mümin denmezdi.

Hz. Peygamber döneminden itibaren büyük İslam bilginleri de kalbinde imanı bulunduğu halde amelleri işlemeyen ve yasakları çiğneyen kimseleri mümin

³⁶En'âm 6/20, Meryem 19/44.

³⁷ Bkz. Bakara 2/277; Yûnus 10/9; Hûd 11/23; Ankebut 29/7,9; Lokman 31/8 Fâtır 35/7; Fussilet 41/8; Şûrâ 42/22; Bürûc 85/11; Beyyine 98/7.

³⁸Tâhâ 20/112.

³⁹Hucurât 49/9.

saymış, bu kimselerin mümin olduğunda icma etmişlerdir.⁴⁰

Ebu Hanife'nin bu konudaki açıklaması şöyledir: Amel imandan, iman da amelden başka şeylerdir. Bazen müminden amel kalkar, fakat amel kalktığında iman da yok olur demek caiz değildir. Mesela hayızlı iken bir kadından namazın hükmü kalkar. Fakat böyle kimseden iman da kalkar diyemeyiz. Bu durumda ki birine “orucu tutma kaza et” denildiği halde, imanı bırak kaza et denilmez. Çünkü imanı bırakmak küfürdür. Yine fakirin zekatı yok denildiği halde, imanı yok denilmez. O halde iman ve amel ayrı şeylerdir.⁴¹

İmanı kalbin tasdiki, dilin ikrarı ve amelden ibaret sayan Hâricilere göre büyük günah işleyen ve taatlerden birini terk eden kafir olur. Mutezile de büyük günah işleyenin imandan çıktığını fakat küfre de girmediğini, iman ile küfür arası bir yerde bulunduğunu, tövbe etmeden ölürse ebedi cehennemde kalacağını iddia etmektedir. Halbuki imanı Hâriciler ve Mutezile gibi tanımlayan Selef alimleri ise büyük günah işleyeni tekfir etmemişlerdir. Çünkü Selefte göre amel imanın mutlak rüknü değil, kemalinin şartıdır. Günah işleyen mümin günahkârdır, günahı helal saymadıkça imanı bakidir.⁴²

İman-amel ilişkisinde mezhepler arasında ihtilaf edilen diğer bir konu da imanda artma ve eksilme meselesidir:

Eşariler ve Mutezile Kelamcılarına,⁴³ Selefîyye'den İbn Teymiye⁴⁴ ve İbn Hazm'a⁴⁵ göre iman hem artar hem de eksilir. Bunlara göre Kur'an'daki bir kısım ayetler buna işaret etmektedir ki bunlardan biri de şöyledir:

“Ne zaman bir sure indirilse onlardan kimi: “Bu, hanginizin imanını arttırdı? der”. Bu inananların imanını arttırır, onlar sevinirler.”⁴⁶ Bu ayete göre imanda artma ve eksilme söz konusudur.

Ebu Hanife, Mâtürîdîler⁴⁷ ve Cüveynî⁴⁸ ile bazı Eşarî Kelamcılarının⁴⁹ göre imanın artma ve eksilmesi mümkün olmaz. İman inanılması gereken esaslar bakımından artmaz ve eksilmez. Çünkü tasdik gerçekleşmezse zan ve şüphe ifade eder. Zan da itikadî konularda delil olmaz.⁵⁰

Ebu Hanife'ye göre İman ziyadelik ve noksanlık kabul etmez. Çünkü imanın artması küfrün azalmasıyla, eksilmesi de küfrün artmasıyla düşünülebilir.

⁴⁰ Bkz. Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, c. 2, s. 248.

⁴¹ Ebu Hanife, Nu'man b. Sabit el-Bağdâdî, *el-Vasiyye*, trc.: Mustafa Öz, İstanbul 1981, s. 60; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber*, s. 127.

⁴² Bkz. Kılavuz, *İman-Küfür Sınırı*, s. 32-33.

⁴³ Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, c. 5, s. 211.

⁴⁴ İbn Teymiye, *Mecmû'u'l-Fetâvâ*, c. 3, s. 151.

⁴⁵ İbn Hazm, *el-Fasl*, c. 3, s. 193.

⁴⁶ Tevbe 9/124; Ayrıca bkz. Fetih 48/4; Enfâl 8/2.

⁴⁷ Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, c. 5, s. 211; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber*, s. 126.

⁴⁸ Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 399.

⁴⁹ Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, c. 5, s. 211.

⁵⁰ Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhî'l-Ekber*, s. 126.

Bir şahsın aynı anda hem mümin hem de kafir olması ise yanlış bir düşüncedir.⁵¹ O'na göre imanın artması inanılacak hususların artması ile mümkün olur. Bu durum sadece Hz. Peygamber dönemi için düşünülebilir. Çünkü o dönemde Müslümanlar önce Allah'ın varlığına, sonra da ayetler indikçe diğer esaslara inandılar. İmanın artması olarak yapılan yorum bu olmalıdır.⁵²

İman nitelik yönüyle artma ve eksilme gösterir. Bu imanın kuvvetli ya da zayıf, kamil veya noksan olmasıyla ilgili bir durumdur. Ayrıca ilme'l-yakin, ayne'l-yakin ve hakka'l-yakin olması bakımından da iman farklılık arz edebilir. Kur'an-ı Kerim'in: "Bu inananların imanını arttırır, onlar sevinirler."⁵³ ayeti ile benzer mealdeki diğer ayetleri⁵⁴ imanın kuvveti ve yakın derecesi bakımından artma ve eksilme olabileceği şeklinde yorumlanmıştır.⁵⁵ Bakillani'ye (ö.403/1013) göre de iman tasdik yönüyle değil söz ve amel yönüyle artıp eksilebilir.⁵⁶

İman ve amel ilişkisi hakkında yapılan bu açıklamaları şöyle değerlendirmek mümkündür:

İman ve amel farklı şeyler olup amel imandan bir cüz değildir. Bununla beraber imanın kemale ermesi ve korunması için amelin gerekli olduğu da belirtilmelidir. İnanç esasları bir bütün olarak kabul edildiğinden iman sayı bakımından artma ve eksilme göstermez. Fakat iman keyfiyet olarak yani kuvvetli ve zayıf olması ile ifade ettiği yakın derecesi bakımından artıp eksilebilir. Kiminin imanı ayne'l-yakin, kimininki ayne'l-yakin bazılarının imanı da hakka'l-yakin derecesinde olabilir. Bu durumda imanın artıp eksilmesi amelin imandan bir cüz olmasını gerekli kılmaz.

2. Tasdik İle Tahkik Arasındaki İlişki

Ehli sünnet alimlerinin çoğunluğuna göre iman kalp ile tasdik olarak tanımlanmıştır. Bir şeyi tasdik demek, onu mutlak doğru olarak kabul etmek demektir.⁵⁷ Bu konu da nakli delil olarak gösterilen ayetlerden bazıları şunlardır:

"Göçebe Araplar, 'inandık' dediler. De ki: 'inanmadınız' fakat 'İslam olduk' deyiniz. Henüz iman kalplerinize girmedi".⁵⁸ Buna göre, kalben inanmadıkları halde dil ile inandıklarını söyleyen kişiler gerçek mümin olmamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'deki konuyla ilgili diğer bir ayette şöyledir:

⁵¹ Ebu Hanife, *el-Vasiyye*, s. 60.

⁵² Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 126.

⁵³ Tevbe 9/124.

⁵⁴ Bkz. Fetih 48/4; Enfâl 8/2.

⁵⁵ Harputi, *Tenkihu'l-Kelâm*, s. 258; Ali el-Kârî, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, s. 126.

⁵⁶ Bâkîllânî, *el-İnsâf*, s.57.

⁵⁷ İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgîb, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, nşr.: Safvân Adnan Dâvûdî, Dimaşk 1992, s. 595.

⁵⁸ Hucurât 49/14.

“İnandıktan sonra Allah’a nankörlük eden kalbi imanla yatışmış olduğu halde (inkara) zorlanan değil, fakat küfre göğüs açan (küfürle sevinç duyan) kimselere Allah’tan bir gazap iner ve onlar için büyük bir azap vardır”.⁵⁹ Bu ayette inkara zorlanan kimsenin küfür sözünü söylemesinin kalbindeki imana zarar vermeyeceği belirtilmektedir.

Bazı hadislerden de imanın kalben tasdik olduğunu anlaşılmaktadır:

Ashaptan Üsame b. Zeyd (ö.54/674) bir savaş esnasında yakaladığı bir adamı “Allah’tan başka ilah yoktur” dediği halde öldürmüştü. Dönüşte bu olayı Peygamberimize anlattığında, Peygamberimiz: “ Öldürdüğün adam doğru mu yoksa yalan mı söylüyor kalbini açıp baktın mı? ” diyerek onu azarlamıştı.⁶⁰ Hadiste geçen “kalbini yarıp baktın mı” sözü imanın kalbin tasdiki olduğunu göstermektedir. Benzer bir Hadis-i Şerif de şöyledir: “Allah cennetlikleri cennete, cehennemlikleri de cehenneme koyacak. Sonra da bakın kalbine hardal tanesi kadar imanı olan birini bulursanız onu cehennemden çıkarın diyecek”.⁶¹ Hz. Peygamber bu konuyla ilgili başka hadislerinde de kalbinde buğday, hardal veya zerre kadar imanı olan kimsenin sonunda cennete gireceğini söylemiştir.⁶²

Eğer iman kelimesinin bundan başka özel bir şer’i manası olsaydı, Allah tarafından namaz ve zekatın dini anlamlarının açıklandığı gibi onun da Müslümanlara açıklanması gerekirdi.⁶³ Şu halde zikredilen ayet ve hadislerde imanın kalbe ait bir fiil olduğu ortaya çıkınca, imanın da kalben tasdikten ibaret olması gerekmektedir.

Tasdikin hakikatinde teslim olmak anlamına gelecek şekilde içten samimi bir benimseme ve kabul vardır. İmanın muhtevasında teslimiyet ve samimi bir benimseme olmakla birlikte bilgi ve anlayışla ilgili yönler de bulunmaktadır. Zira imanın tanımındaki tasdikte asıl olan, bilgiye dayalı olmasıdır. Dolayısıyla imanın tanımındaki tasdik, zorunlu bir bilgiye, akıl yürütmeye, istidlali bilgiye dayalı bir tasdiktir. Herhangi bir bilgi ve delile dayanmaksızın bir haberi, bir önermeyi körü körüne kabul etmek imanda olması gereken tasdik değildir. Çünkü bilgisiz bir tasdik soyut bir iman olur.⁶⁴ Nitekim Cüveynî de tasdikten ancak bilgi ile beraber sabit olacağını belirtmiştir.⁶⁵ Bu durumda tasdik ile tahkik arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır.

2.1. Kalp İle Tasdik

İmanın hakikatini tasdik kavramı ile açıklayan alimler, genellikle bu

⁵⁹Nahl 16/106; Ayrıca bkz. En’âm 6/125; Yûsuf 12/17; Mücâdele 58/22.

⁶⁰Müslim, “İman”, 41; Ebu Davud, “Cihad”, 95; İbn Mâce, “Fiten”, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, c. 4, s. 439; Ayrıca bu konuda bkz. Tirmîzî, “Kader”, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 3, s. 358, 397, 441, c. 3, s. 257.

⁶¹Buhârî, “İman”, 15; Müslim, “İman”, 82.

⁶²Bkz. Buhârî, “Tevhîd”, 19; Müslim, “İman”, 84; Nesâî, “İman”, 18.

⁶³Cürcânî, *Şerhu’l Mevâkıf*, c. 3, s. 247.

⁶⁴Esen, Muammer, “İman Kavramı Üzerine”, AÜİFD, XLIX (2008), sayı: 1, s. 81

⁶⁵Cüveynî, *el-İrşâd*, s. 397.

tanımında kalbe de yer vererek, imanın “kalp ile tasdik” olduğunu belirtmişlerdir. Kuran-ı Kerim’in bazı ayet-i kerimelerinde imanın kalpte olduğu⁶⁶ kalpte de düşünme özelliği bulunduğu⁶⁷ belirtilmektedir. Nitekim “Yeryüzünü gezip dolaşmadılar mı ki düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun”⁶⁸ ayetinde de kalp düşünme fiiliyle birlikte kullanılmıştır. Buradan da anlaşılıyor ki kalp; akıl yürütmeyi, düşünme ve anlamayı da ihtiva eden bir kavramdır. Dolayısıyla imanın yerinin kalp olması, aklın devre dışı bırakıldığı anlamına gelmemektedir. Zira kalp, aklın yanında, insanın tüm iç dünyasını da kapsayan bir kavramdır.⁶⁹

Kuran-ı Kerim’deki “And olsun biz cinler ve insanlardan kalpleri olup da bunlarla anlamayan...”⁷⁰ve “Onlar Kuran-ı düşünmüyorlar mı? Yoksa kalplerin üzerinde kilitleri mi var?”⁷¹ gibi ayetler de kalbin akılla da yakın bir ilişkisi olduğunu göstermektedirler. Doğrudan akıl kavramına yer verilmeyen bu ayeti kerimelerde kâinat ya da Kur’an üzerinde düşünme ve anlama gibi fonksiyonel bir akıldan bahsedildiği görülmektedir.

Netice itibarıyla, imanda makbul olan aklî delillere dayanan, objektif kesin bir bilgi sonucu imana ulaşmak, araştırmaya dayalı olmasıdır. Herhangi bir araştırmaya, kesin bir bilgiye dayanmadan körü körüne yani taklidi şekilde bir iman, İslam’ın onayladığı bir iman değildir. Zira aklın önemini devre dışı bırakan *fideist* bir iman anlayışı⁷² İslam’da benimsenmemiştir.⁷³ O halde taklidi ve tahkiki iman nedir?

3- Taklidî Ve Tahkikî İman

3.1. Taklidî İman

Arapça k-l-d kökünden türetilen taklid kelimesi sözlükte gerdanlığı boyuna takmak, kılıç kuşanmak gibi çeşitli anlamlara gelmektedir. Terim olarak taklid, insanın doğru ya da gerçek olduğunu düşünüp sorgulamadan başkalarına ait söz ve fiillerine tabi olarak onları delil ve hüccet olmadan olduğu gibi kabul etmesidir.⁷⁴ Bir kimseyi taklid eden kişiye mukallid denir. Mukallid de herhangi bir delil aramaksızın başkasına ait söz veya fiilin doğru olduğuna inanıp ona bağlanan kimse demektir.

Başka bir ifadeyle taklit, bilgiyi kulak yoluyla ya da görerek elde etmektir. Bir doğruyu sadece gerçek olduğu için bilmek değil, birileri doğru dediği için kabul etmektir. İnsanın, bilgisini bilginin kaynağından, yani Allah’ın nuru olan içindeki akıldan değil, başkalarından almasıdır. Bununla birlikte taklidin mutlak

⁶⁶Bkz. Mâide, 5/41; En‘âm, 6/125; Nahl, 16/106; Hucurât 49/14; Mücâdele, 58/22.

⁶⁷A‘râf, 7/179; Kâf, 50/37; Muhammed, 47/24.

⁶⁸Hac 22/46.

⁶⁹Esen, Muammer, “İman Kavramı Üzerine”, s. 82.

⁷⁰A‘râf, 7/179

⁷¹Muhammed, 47/24.

⁷²Bkz. Arslan, Hulusi, “Kur’an’ın İman Öğretileri Işığında Fideizm’in Kritiği” İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 2, sayı: 1, ss. 49-69.

⁷³Esen, Muammer, “İman Kavramı Üzerine”, s. 85.

⁷⁴Cür‘ânî, Tarifat, s. 27

anlamda olumsuz bir şey olmadığı da söylenmiştir. Buna göre fikhî açıdan taklid, tahkikin hazırlayıcı bir adımdır.⁷⁵ Ehl-i sünnet kelamcılarında Nureddin es-Sâbûnî'nin (v. 580/1184), mukallidin imanı hakkındaki açıklamaları taklid konusunu özetler mahiyettedir. Ehli kible mukallide ait imanın sıhhati konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı A'zam Ebu Hanife (v. 150/767), İmam Malik (v.179/795), İmam Evzai (v.157/774) Süfyan-ı Sevri (v.161/778) gibi bütün alimler, mukallidin imanı sahihtir ama o, delile dayalı imanı terk ettiği için günahkardır, demişlerdir. Mâtürîdî'nin talebesi Rüstüfeni (v.354/956) ve Şafii fakihi Hâlimi (v.403/1012) gibi bazı alimler de imanın makbul olmasının şartı, mucizenin yardımıyla kişinin Hz. Peygamber'in (sav) söylediği şeyin doğruluğunu bilmesidir, demişlerdir. Eş'ari'ye göre ise, bunu aklın yardımıyla bilmesi gerekir, onu dili ile ikrar etmesine ve karşı görüşte olan kimse ile tartışmaya girmesine gerek yoktur. Bütün kelam alimlerinin görüşü de aynıdır. Ancak Mutezile'ye göre kişi, her bir meseleyi aklın yardımıyla şüpheleri yok edebilecek şekilde bilemedikçe mümin sayılmaz. Doğru olan da bütün kelam alimlerinin kabul ettiği görüştür. Zira iman mutlak tasdikten ibarettir. Nasıl ki bir kimseye haber verilir de o da bunu tasdik eder, onun için "habere inandı" denilmesi doğruysa; mukallide de inanılması gereken esaslar haber verilir. Eğer başlangıçta mukallid bunları tasdik ederse mümin olur. Yüce Allah'ın müminlere vadettiği mükafata hak kazanır.⁷⁶ Ne var ki istidlali terk ettiği için sorumlu olur.

Bu noktada Elmalılı Hamdi Yazır Bakara Suresindeki "Onlara, "Allah'ın indirdiğine uyun!" denildiğinde, "Hayır, biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz (yol)a uyarız!" derler. Peki, ama ataları bir şey anlamayan, doğru yolu bulamayan kimseler olsalar da mı?⁷⁷ ayetinin tefsirinde şu değerlendirmeleri yapmaktadır: Hak ve hayrın ölçüsü, ne eski ve yeni, ne de bilgisizlik ve hevadır. Allah'ın emrine ve delile dayanan ilim haktır. Eski olsun, yeni olsun Allah'ın indirdiği delillere bakmayıp sadece ata olduklarından dolayı onları taklid etmek, onları Allah'a eşler koşmak ve hakkı bırakıp hayal ve vehimlere, şeytanın emirlerine ve yoluna uymaktır ki buna taassup denir. Bu ayet gösteriyor ki, icmali veya tafsili hak bir delile dayanmayan taklid, din hakkında yasaklanmıştır. Belli bir bilgisizliğe, dalalete uyup taklid etmek aklen batıl olduğu gibi, şüpheli olan hususta da delilsiz taklid caiz değildir. Açıkça belli olmayan hususlarda delilsiz söz söyleme ve o yolda hareket etmek, bilmediği bir şeyi Allah'a iftira olarak söylemek ve şeytana uyup bilgisizce hareket etmektir. Bu bakımdan böyle taassup ve taklitçilik, müşriklerin ve kâfirlerin belirtisidir.⁷⁸

Tasavvufî açıdan işlerini taklit yoluyla öğrenip yapmak insanların çoğunda yaygın olan bir durumdur. İnsan taklide sağlam bir temel bulmadan, yani hakikate giden yolu göstermiş olan peygamberleri ve hak dostlarını taklit etmeden taklitten kurtulamaz. Eğer insan bunu doğru ve samimi bir şekilde yaparsa, kişiye hakikat yolu gösterilmiş olur. Kesin olan şey ise, doğru bilginin doğru bir rehberin

⁷⁵Chittuck, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", trc.: Vahit Göktaş, *AÜİFD*, Ankara 2008, c. XLIX sayı: 2, s. 379.

⁷⁶Sâbûnî, Mâtürîdî Akaidi, s. 173-174.

⁷⁷Bakara 2/170

⁷⁸Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts., c. 1, s. 586.

yardımı olmadan öğrenilemeyeceğidir. Mevlânâ gibi pek çok sofiler de hakikat yolunda kılavuzların gerekli olduğunu vurgularlar.⁷⁹ Görüldüğü gibi tasavvufta taklit bütünüyle kötü bir hadise değildir. Peygamberler ve hak dostları gibi taklit edilmesi gerekli olan şahıslar da vardır. Kötü olan aklî ve nakli delilleri dikkate almadan kişinin başkasını körü körüne taklit etmesidir. Bununla birlikte günümüzde taklidi imandan ziyade tahkiki imana ulaşma yollarının aranması gerekmektedir.

Özetle delillere dayalı olmaksızın sadece çevrenin telkini ile meydana gelen ve âdeta kişinin İslâm toplumunda doğup büyümüş olmasının tabii sonucu olarak gözükten imana taklidî iman denilir. Taklidî iman, inkârcı ve sapık kimselerin ileri süreceği itirazlarla sarsıntıya uğrayabilir. Ehli sünnet bilginlerinin çoğuna göre bu tür iman geçerli sayılsa da, kişi imanını aklî ve dinî delillerle güçlendirmekten sorumludur.⁸⁰ O halde tahkiki iman nedir?

3.2 Tahkiki İman

Müslüman kelamcılara göre imanı, dinî ve aklî delillerle güçlendirmek gerekmektedir. Çünkü deliller, ileri sürülecek şüphe ve itirazlara karşı imanı korur. İşte delillere, bilgiye, araştırma ve kavramaya dayalı böyle bir imana tahkiki iman adı verilmektedir. Esas olan her Müslümanın tahkiki imana sahip olması, neye, niçin ve nasıl inandığının bilincini taşımasıdır.⁸¹

Tahkik, hak kelimesinden türetilmiş ikinci bir fiil türüdür. İngilizce de tam olarak karşılığı bulunmamaktadır. Bunun anlamı, doğru, gerçek, uygun ve yerinde olanın belirlenmesidir. Bu durumda tahkik, eşyayı gerçekten olduğu şekilde bilmek ve uygun şekilde hareket etmektir.⁸²

Kur'an-ı Kerim'de aklı kullanma ve tefekkürün vurgulandığı pek çok ayet bulunmakla birlikte Kur'an ve hadislerde tahkiki iman kavramının kullanıldığı görülmemektedir. İlk dönem kelam alimlerinin eserlerinde tahkiki iman kavramına rastlanmaz. Taklidi iman konusu ise daha ziyade mukallidin imanı başlığı altında ele alınır ve kendisine ilahi vahyin ulaşmamış olduğu kimselerin durumu, fetret döneminde sorumluluk ya da nazar ve istidlale dayanmayan imanın değeri şeklinde ele alınır. Bu sebeple Kelam ilminde imanın tahkiki ve taklidi şeklinde derecelendirilmesinin Gazali sonrasında ortaya çıktığı belirtilmektedir.⁸³ İlk dönem kelam eserlerinde daha ziyade delile dayalı iman anlamında istidlali iman tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir. Buna göre tahkiki iman teriminin müteahhirun döneminde kavramlaştırıldığını söylemek mümkündür.

Tasavvufta Mevlânâ'dan (v. 672/1273) çok zaman önce bu kelime hakkı bulma ve istekleri ile uyumlu hareket etme anlamında tartışılmıştır. İbnü'l-Arabi

⁷⁹Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", s. 379-380.

⁸⁰Sâbûnî, Mâtürîdî Akaidi, s. 173-174; bkz. Kılavuz, İslam Akaidi, s. 33.

⁸¹Cürcânî, Tarifat, s. 55; Kılavuz, İslam Akaidi, s. 33.

⁸²Cürcânî, Tarifat, s. 55; bkz. Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", s. 375, 380.

⁸³Ünver, Mustafa, *İmanda Taklid ve Tahkik*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Ana Bilim Dalı, Ankara 2009, s. 39.

(v. 638/1240) tahkiki, Allah yolundaki yolcunun hedefi olarak belirlemektedir. Mevlânâ'nın Mesnevi'si ise baştan sona tahkike ulaşma yolları ve imkânlarını anlatmaktadır. Mevlânâ'ya göre aşk ve tahkike ulaşmış bilgi beraber gitmektedir. Eşyanın hakikati bilinmeden Allah sevilemez ve Allah sevilmeden eşyanın hakikati bilinemez. Taklit bilgisini tahkik bilgisine dönüştüren aşkın ateşidir. Mevlânâ'nın tahkik yolunun hedefi, kişinin kendi nefsinin hakkını bilmesi ve dolayısıyla Allah'ın, toplumun ve dünyanın hakkını bilmesidir.⁸⁴

Klasik kelim dönemde Eş'ari ve Maturidi'yle başlayıp Kadı Abdulcebbar'la (v. 415/1025) devam eden süreçte mukallit eleştirilmiştir. Taklide en sert ve sistematik eleştiriyi Selefi düşünce yapısına sahip olan İbn Hazm (v.456/1064) yapmış ve onun savunduğu görüşler daha sonra İbn Teymiyye (v.728/1328) ve İbn Kayyım (v. 751/1350) tarafından da devam ettirilmiştir. Modern dönemde Cemaledin Afgani (v.1897), Muhammed Abduh (v.1905), vb. müslüman fikir adamları⁸⁵ taklide karşı çıkan kişiler arasında yer alır. Bu alimlerimiz eserlerinde tahkiki imanın niçin ve nasıl olduğundan daha ziyade taklidi imanın terkedilmesine vurgu yapmışlardır.

Tahkiki iman konusunda Osmanlı'nın sön dönemlerinde kadılık görevinde bulunmuş Çerkeşîzâde Mehmet Tevfik'in (ö.1317/1899) 80 sayfalık *el-İtkân fî tahkiki'l-imân* adlı eseri bulunmaktadır. Bu eserde bedihiyat, iman, tahkiki bedihiyyat ve imanın hakikati gibi konular ele alınmıştır.⁸⁶

Bu eserlerde belirtildiğine göre itikadî konularda en önemli husus taklidî îmânı tahkikî imâna dönüştürmektir. O halde tahkiki imana ulaşmak nasıl olacaktır?

4. Tahkiki İmana Ulaşmanın Yolları

Din psikoloji üzerine önemli çalışmalar yapan araştırmacılardan Walter Houston Clark'ın (1902-1994) makalesinde bir anlamda inancın tahkiki imana dönüşmesinde etkili olan altı madde şöyle belirlenmiştir:

1- Aile etkileri vesilesiyle dini gelişimin sağlanmasıdır. Bu noktada çocukluk çok önemlidir. İçinde bireyin sevgi ve sağlıklı dini etkilerle kuşatıldığı normal bir aile tecrübesiyle dini tecrübe kolaylaşır. Eğer pratikte uygulanabilir olsaydı, dini iman konusunda sağlam bir iman arayan kişiye verebileceğimiz en güzel cevap şu olurdu: "Gerçekten dindar bir aile içinde doğmuş olmaya bakın."

2- Şahıslar ise hassas ama güçlü diğer uyarıcıdır. Aile dışındaki bazı özel şahıslar dindarlığı yükselterek sıkı bir mümin ortaya çıkarabilmektedir.

⁸⁴Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", s. 375- 384.

⁸⁵Ünver, Mustafa, *İmanda Taklid ve Tahkik*, s. 1, 5.

⁸⁶Çerkeşîzâde Mehmet Tevfik, *el-İtkân fî tahkiki'l-imân*, İstanbul 1312.

3- Kurumlar, bireyin dini kurumlarca şartlandırılması ve eğitilmesi, üzerinde önemli derecede etkin bir rol oynamaktadır. Din eğitimi yapılan kurumların yanı sıra, okullar ve üniversiteler de bu kategoridedir.

4- Mistik tecrübe ve ihtida, dini inancın daha canlı anlatımı için iki farklı yoldur. Her ikisi de, inancın olgun imana dönüşmesinde iki hızlandırıcı süreci temsil eder.

5- Dıştan gelen sarsıntı ve kriz, kamu baskısı ya da şahsi bir felaket, inancın gelişiminde önemli ve pozitif bir faktör olabilir. Toplumun teşekkülünde iki kutbun ortasındaki sınıf, sıkıntılı dönemlerde kutuplardan birine meyleder, bunlardan bazıları kendilerini eğlendirecek olan cesaret, fedakarlık ve liderlik performansına ilişkin eylemler yapar, geri kalanlar ise toplumsal temelleri dejenere edecek eylemlere girerler. Bunun gibi bazı süreçler vasıtasıyla gizli inançlar, gün yüzüne çıplak olarak çıkar.

Netice itibariyle bütün bu sosyal sebepler yanında inanç seviyesinden imana yükselmek; ancak yaratıcıyı yakından tanımakla ve O'nun kendisini terk etmediğimiz sürece bizi terk etmeyeceğinden, zulmetmeyeceğinden, en ince meselelere vâkıf ve hâkim olduğuna inanmaktır. Dinde tahkikin gerekliliği de işte budur.⁸⁷

Sonuç

Taklidi iman tahkiki imana dönüşmesini konu edinen bu makalede varılan sonucu şöyle özetlemek mümkündür:

Delillere, araştırma ve kavramaya dayalı olan tahkiki iman ileri sürülen şüphe ve itirazlara karşı iman koruması bakımından önem arz etmektedir. Günümüzde bir Müslümanın neye, niçin ve nasıl inandığının bilincinde olması gerekmektedir. Tahkiki iman, Kur'an-ı, Peygamber ya da hak dostları gibi salih kimseleri taklitle başlar, akıl ve naklin yanında sağlam duyu organlarının müşahede ve araştırmalarıyla olgunlaşır. Bu süreçte gösterilen sabır ve sebatın yanında ibadet ve salih ameldeki gösterilen süreklilik tahkiki iman fitratla bütünleşmesini sağlar. Artık iman kalpte sezilip, bizzat duyulan, basiretle müşahede olunan, bizzat yaşayarak kazanılan bir mertebeye yükselir. Tahkiki imana ulaşmak, Yüce Allah'ı bilmek, tanımak, O'na sığınıp güvenmekle rahmetinden emin olmakla mümkündür.

Tahkiki iman oluşumunda sağlıklı bir aile, salih bir rehber, kaliteli dini eğitim veren kurumlar, dini tecrübe, iyi bir toplum, özgür bir seçim ortamı ile yaşanan kriz halleri de etkili olmaktadır.

Kaynakça

⁸⁷Ünver, Mustafa, *İmanda Taklid ve Tahkik*, s. 31-32, 33; bkz. http://www.aktuelsikoloji.com/haber.php?haber_id=3473.

Ali el-Kârî, Ebu'l-Hasan Nûreddîn Ali b. Sultan Muhammed, *Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber*, Beyrut 1984.

Arslan, Hulusi, "Kur'an'ın İman Öğretileri Işığında Fideizm'in Kritiği" İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 2, sayı: 1, ss.49-69.

Bâkılânî, Ebu Bekir Muhammed b. Tayyib, *et-Temhîd* nşr.: İmâdüddün Ali Haydar, Beyrut 1986.

Bâkılânî, *el-İnsâf Fî mâ Yecibü'l-'itikâduh ve lâ Yecûzu'l-Cehlüh*, nşr.: İmâmüddin Ahmed Haydar, Beyrut 1986.

Beyazîzâde, Ahmed b. Hasan b. Sinânüddin, *el-Usûlu'l-Münîfeli'l-İmâm Ebu Hanîfe*, trc.: İlyas Çelebi, İstanbul 1996.

Beyazîzâde, *İşârâtü'l-Merâm min İbârâti'l-İmâm* nşr.: Yûsuf Abdurrezzak, Mısır 1949.

Chittick, William C., "Mevlânâ'nın Tahkik Yolu", trc.: Vahit Göktaş AÜİFD, Ankara 2008, c. XLIX sayı: 2, s. 371-384.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifat*, Beyrut 1985.

Cürcânî, *Şerhu'l-Mevâkıf*, İstanbul 1311.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Abdülmelik b. Abdullah, *el-İrşâd ila Kavâti'l-edille fî Usûli'l-i'tikâd* (nşr.: M. Yûsuf Musa -Ali Abdülmün'im Abdülhamîd), Kahire 1950.

Ebu Hanîfe, Nu'man b. Sabit el-Bağdâdî, *el-Vasiyye*, trc.: Mustafa Öz, İstanbul 1981.

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul ts.

Esen, Muammer, "İman Kavramı Üzerine, AÜİFD, XLIX (2008), sayı: 1, s. 79-91.

Eş'arî, Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail, *el-Lüma'' fî'r-red alâ Ehli'z-Zeyğ ve'l-bida'*, nşr.: Richard J. Mc. Carthy, S.J, Beyrut 1953.

Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslamiyyîn ve'ihtilâfü'l-Musallîn* nşr.: H. Ritter, Wiesbaden 1963.

Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, Beyrut 1986.

Gazzâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed Hücet'l-İslam, *Faysalü't-Tefrika beyne'l-İslami ve'z-Zındıka*, nşr.: Mustafâ el-Kabbânîed-Dımaşkî, Mısır 1901.

Harpûtî, Abdüllatif, *Tenkîhu 'l-Kelâm fî Akâidi Ehli 'l-İslam*, İstanbul 1330.

İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed, *el-Faslî 'l-Milel ve 'l-ehvâ ve 'n-Nihal*, Beyrut 1986.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisân 'ül-Arab*, Beyrut ts.

İbn Teymiye, Takıyyüddin Ahmed b. Abdulhalîm, *Mecmû 'u 'l-Fetâvâ*, nşr.: Abdurrahman b. Muhammed, Riyad 1381.

İsfahânî, Ebu 'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *Müfredâtü Elfâzi 'l-Kur 'an*, nşr.: Safvân Adnan Dâvûdî, Dımaşk 1992.

Kılavuz, Ahmed Saim, *İman-Küfür Sınırı*, İstanbul 1982.

Kılavuz, Ahmed Saim, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, İstanbul 1997.

Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed b. Muhammed, *Kitâbü 't-Tevhîd*, nşr.: Fetihullah Huleyf, Beyrut 1982.

Nesefî, Ebu 'l-Muîn Meymûn b. Muhammed b Muhammed el-Hanefî, *Tabsiratü 'l-Edille Fi Usûlid-Dîn*, nşr.: Claude Salame, Dımaşk 1993.

Pezdevî, İmam Ebu Yusr Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerim, *Usulü 'd-din*, nşr.: Hans Peter Lins, Kahire 1963.

Sâbûnî, Nüreddin Ahmed b. Mahmûd b. Ebu Bekir, *el-Bidâye fî Usulü 'd-din*, Mâtürîdî Akaidi, trc.: Bekir Topaloğlu, Ankara 1982.

Şehristânî, Ebu 'l-Fetih Muhammed b. Abdülkerim, *Nihâyetü 'l-İkdâm fî İlmi 'l-Kelâm*, nşr.: AlfredGuillaume, London 1934.

Şehristânî, *el-Milel ve 'n-Nihal*, nşr.: Abdülaziz Muhammed Vekil el-Vekil, Kahire 1968.

Teftâzânî, Sadeddin Mes'ûd b. Ömer, *Şerhu 'l-Akâid*, nşr.: Ahmed Hicazî es-Sekkâ, Kahire 1987.

Teftâzânî, *Şerhu 'l-Makâsid*, nşr.: Abdurrahman Umeyre, Beyrut 1989.

Ünver, Mustafa, *İmanda Taklid ve Tahkik*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kelam Ana Bilim Dalı, Ankara 2009.

Zemahşerî, *Esâsü 'l-Belâğa*, nşr.: Mezîd Nâim ve Şevki Muarrî, Beyrut 1998.